

HET SUPERDIVERSE NEDERLANDSTALIGE POËZIEVELD

Een verkenning

VIRGINIE PLATTEAU

Het gaat goed met de diversiteit in de Nederlandstalige poëzie. Althans, daar lijkt het op. Radna Fabias maakte een blitzebuit waarmee ze de C. Buddingh'- en Awaterpoëzieprijs won en is genomineerd voor de Poëziedebuutprijs aan Zee, Dean Bowen is stadsdichter van Rotterdam, Simone Atangana Bekono won afgelopen zomer de Poëziedebuutprijs aan Zee, woordkunstenaar Hind Eljadid won de BILL award (erkenning voor creatieve jongere uit Vlaanderen en Brussel). En zo zijn er talloze voorbeelden.

Maar de simpele overweging een artikel te wijden aan diversiteit, wijst erop dat het nog steeds 'een dingetje' is. Diversiteit in culturele of etnische achtergrond is kennelijk iets wat omwille van zichzelf nog steeds onze aandacht vraagt.

Wereldliteratuur is geen wereldmuziek

In de jaren 1990 boemde de verkoop van niet-westerse popmuziek ineens door de simpele marketingtruc er een etiket 'wereldmuziek' op te plakken. Een nieuw genre leek geboren, de interesse steeg meteen. Astrid H. Roemer betwijfelde in een interview in 1998 of het een even goed idee zou zijn om in boekenwinkels ook een gekleurd rek te plaatsen voor 'allochtonenliteratuur'. 'Apart-zetten heeft het voordeel dat je zo extra aandacht opeist en dat je een bepaalde stroming binnen een historische context kunt plaatsen. Deze strategie heeft heel veel goed gedaan voor romans die door vrouwen geschreven zijn. Ook de joodse literatuur is die weg gegaan. Misschien moeten we dus deze fase door. Over twintig jaar zullen er dan geen aparte schappen meer nodig zijn voor de zogenoemde migrantenliteratuur. Dan is die literatuur een integraal deel van de literaire werkelijkheid in Nederland en België, in heel Europa', zo hoopte Roemer.

Zijn we twintig jaar later inderdaad op dat punt gekomen? Er zal pas echt sprake zijn van diversiteit als er niet meer over wordt gesproken. Als het even veel/weinig uitmaakt voor hoe je poëzie gelezen wordt of je ouders uit Almere, Aalst of de Atlas komen. En als het helemaal géén rol speelt voor je kansen op subsidie, publicatie of nominatie. Zolang we bundels gaan labelen met termen als 'multicultureel' komen we er niet. Diversiteit is voornamelijk

'De simpele overweging een artikel te wijden aan diversiteit, wijst erop dat het nog steeds "een dingetje" is.'

een typisch 'witte' term om de realiteit te duiden en in te perken.

Hear Hear! Spoken word

Meer dan in de traditionele papieren bundels zijn dichters/woordkunstenaars met buitenlandse roots terug te vinden in het *spoken word*-circuit. Redenen daarvoor worden vaak gezocht bij de orale traditie in de cultuur van herkomst zoals de *zajal*, de vorm van improvisatiepoëzie afkomstig uit Andalusië die dateert uit de twaalfde eeuw en populair is in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Bij deze traditionele vorm van 'spoken word' gaat iemand op een feest of in een gezelschap zonder veel voorbereiding opstaan en gevatte commentaar geven op sociale en politieke zaken, of de lof zingen van de gevierde of het bruidspaar, vaak schertsend en met *tongue in cheek* kritiek. Anderzijds is er

ASHA KARAMI

Donuts zijn niet halal (fragment)

's ochtends krijgt ze een stroopwafel met koffie
Vannacht tot laat comments geliket op fb
Een overweldigende zekerheid dat ondanks alle zichtbare
Veranderingen er een permanent
Onzichtbaar onderliggend landschap is
(...)
Niets van witheid beschrijft haar
Het is brandstof
Buiten haar grip
Alles klinkt hol en
De geur van zwavel
In de trein denkt ze: ja, klaar zijn is wel heel aantrekkelijk

De debuutbundel van Asha Karami, *Godface*, verschijnt in september bij De Bezige Bij.

de invloed van rap en hiphop, de Afro-Amerikaanse *urban culture* en alle varianten die daarin bestaan. Taalspel, spitsvondigheid, performance en muzikaliteit zijn er van het grootste belang. Vaak speelt het battle- of slamaspect ook mee, performers nemen het tegen elkaar op. Inmiddels is in België en Nederland een respectabel *slam poetry*-circuit uit de grond gerezen, met internationale kampioenschappen waarop slammers van diverse achtergrond schitteren. De drempel van het gesproken woord is voor velen lager dan geschreven gedichten die een goede beheersing van spelling en grammatica vergen. Dat juist taal evengoed ook onderwerp van slam kan zijn, bewees Lizette Ma Neza (in 2017 Belgisch slamkampioene), die onlangs in de talkshow *Van Gils en gasten* een gesmaakte ode aan het Nederlands bracht. Vanuit spoken word komen vaak samenwerkingen met artiesten en kunstenaars uit andere disciplines tot stand. De maatschappelijke urgentie maakte dat spoken word eind jaren 1990 vanaf de podia ook de musea, sociale en maatschappelijke organisaties, de straat en zelfs de politiek binnendrong. Lizette Ma Neza noemt zichzelf een *narrator*. 'Op conferenties of grote evenementen met een publiek vol invloedrijke personen, waar ik eigenlijk niet "thuis hoor" heb ik de tofste optredens gehad', vertelt Ma Neza. 'Die mensen hebben de macht en de mogelijkheid om dingen in de wereld te veranderen. Met mijn performances vertel ik ze de verhalen van mensen. Dat vind ik belangrijk: tussen de minderheden en de grootheden staan en daar een brugje bouwen.'

Wit Vlaanderen?

De nieuwe stemmen brengen zuurstof in de Nederlandstalige poëzie, ze trekken andere registers open en brengen poëzie ook buiten het papier. Worden ze ook gewaardeerd? Er valt een en ander te zeggen over het verdwijnen van geldprijzen voor poëzie en de maatschappelijke waardering die daaruit spreekt. Tegelijk maken nieuwe prijzen die op andere criteria gestoeld zijn, een ruimer publiek en andere laureaten mogelijk. Zo wil de Grote Poëzieprijs die de VSB Poëzieprijs moet vervangen, uitbreiden met een publieksprijs en bijzondere aandacht voor spoken word, wat allicht vanzelf meer diverse stemmen aan bod zal brengen.

Toch is het opmerkelijk dat poëziestemmen van kleur vooral uit Nederland komen en daar al langer in het literaire circuit gekend zijn dan dat in Vlaanderen het geval is. Ze komen in Vlaanderen ook performen of resideren, hun bundels zijn hier vlot verkrijgbaar, maar ze spreken het Nederlands van boven de rivieren (in alle mogelijke hedendaagse varianten).

Bij navraag blijkt dat uitgeverijen minder inzendingen van vreemde origine krijgen, tenminste wanneer puur op de naam van de auteur wordt afgegaan. Een barrière is er naar eigen zeggen niet. Het webplatform Het Gezeefde Gedicht geeft aan dat de weinige niet-Vlaamse inzendingen niet verschillen van de Vlaamse, qua thematiek noch stijl. Dit jaar publiceert De Zeef het debuut van Merve önder, een studente uit Lier met Turkse roots. Tweede- en derde-generatiejongeren zoals önder, die hier zijn geboren en getogen, hebben in grote lijnen dezelfde interesses en levensstijl als 'de autochtone'. Het heeft geen enkele zin hen in een aparte categorie in te delen. Ze houden van hiphop en yoga, Elsschot en Murakami, sufi en zen, sushi en pizza, Netflix en Rumi, bij wijze van spreken. Maar wie naar de *spoken word*-performances luistert, wie de slams volgt en ook de papieren poëzie van dichters als Bowen, Fabias of Asha Karami leest, merkt de grote gedrevenheid, de stuwende kracht die onder hun woorden zit. Vaak broeit daar een gestileerde woede, een aanklacht van intersectionaliteit (discriminatie op vlak van ras, gender, klasse samen). Identiteitsvorming, omgaan met verleden en persoonlijke toekomst, het vechten tegen vooroordelen, het ontbreken van privileges vormen nog steeds een permanente strijd. Dit is poëzie waarin iets op het spel staat. In 2016 klaagde Abdelkader Benali de blinde vlek in de literaire wereld vlijmscherp aan:

Culturele toe-eigening gaat over de vraag of het iedereen zomaar is toegestaan om specifieke kenmerken van etnische minderheden te gebruiken. Ook niet-westerse auteurs doen aan culturele toe-eigening maar omdat hun perspectief anders is, levert het andere teksten op. Teksten die niet of nauwelijks in het Westen worden gelezen omdat het beeld dat er wordt geschetst van de Westerling weinig

ABDELKADER BENALI

Nijmegen (fragment)

Ik was niemand nog, de Waal was alles. Ontvangen werd ik als een schrijver van de buitencategorie – wat ik vertelde klonk hun bekend en ook vreemd in de oren. Later kwam ik terug om een sprintje te trekken (...)

Uit: *Wax Hollandais* (2017)

vleiend is, doortrokken van machtsmisbruik, koloniale willekeur en ecologische ramppolitiek. De literaire wereld is tot op het bot gesegregeerd. [...] Culturele toe-eigening is al zo oud als Homerus. Probleem is dat westerse auteurs met groot gemak over alle rassen en kleuren van de wereld mogen schrijven, er voor op het schild worden gehesen en nooit maar dan ook nooit over bekritiseerd zullen worden. Er is een consensus in het literaire veld dat wat westerse auteurs over Anderen schrijven niet alleen literaire, maar ook politieke legitimiteit heeft. Schrijft een zwarte auteur, een islamitische auteur of een niet-westerse auteur over jouw soort mensen, over Joden, over witten, dan vallen de vragen als dominostenen over elkaar heen. Hoe haalde je het in je hoofd om over ons te schrijven?

Het bewustzijn hierrond sinds kort aan het groeien. Ondanks alle goede bedoelingen blijft nog steeds een onbewuste vorm van *white superiority* hangen, westerse vooroordelen worden moeilijk losgelaten. Zo verwacht men van Palestijnse dichters haast automatisch dat hun poëzie een politieke lading heeft. Van zwarte artiesten in Europa is er de impliciete verwachting dat ze het over genocides zullen hebben, of over hun collectieve of individuele lijden. Eén ‘magische auteur’ moet dan als het ware een hele bevolkingsgroep en een groter verhaal representeren. In de poëzieweek eind februari maakte het Slam Poetry Festival deel uit van de campagne van Dekoloniseer Antwerpen. Op de affiche stonden artiesten

‘Er blijft nog steeds een onbewuste vorm van *white superiority* hangen, westerse vooroordelen worden moeilijk losgelaten.’

ten die een band hebben met de Afrikaanse diasporage-meenschappen, poëten als Seckou Ouologuem die strijden voor het dekoloniseren van onze samenleving en die tegelijk de link leggen met de huidige situatie. Sociale stempels als ras en gender beïnvloeden hoe dan ook onze belevingswereld. Hoe klinkt een nieuwe taal die deze belevingswereld kan uitdrukken? Volgens Nederlands Poetry Slam-winnaar Ozan Aydoğan is dichten een instrument van de verbeelding, dat ons de realiteit laat zien op een manier die voorbijgaat aan de gewone taal. Deze verbeelding is menselijk, iets wat we allemaal kunnen leren. Een niet-witte kunstenaar die apolitiek werk maakt, ziedaar het ultieme politieke statement.

Hafid Bouazza, een van de eerste grote namen van Marokkaanse afkomst, die net als de Iraanse Kader Abdollah erin slaagde volwaardig opgenomen te worden in de Nederlandse literatuur, vroeg het zich in 1998 al af. ‘Welke zijn onze thema’s? Toch ook liefde, dood, schuld... Alle thema’s die de wereldliteratuur beheersen.’ Maar dekolonisering, migratie, verdrukking en het zoeken naar identiteit zijn ook onvermijdelijke onderwerpen. En zeer opmerkelijk: taal in alle facetten is prominent aanwezig. Veel dichters reflecteren over zichzelf en hun gedichten op een speels-baldadige manier, er zit woede en humor in hun poëzie, geschiedenis en hedendaagse elementen, veel grootstedelijkheid.

Traduttore traditore?

Diversiteit toont zich niet alleen in de achtergrond van de dichters die in het Nederlandse taalgebied actief zijn, maar ook in de vertalingen die gemaakt worden. Op welke basis worden ze geselecteerd en verspreid, wat is de rol van de vertaler?

Emad Fouad is een Belgisch-Egyptische dichter die publiceert in het Arabisch en een anthologie van de moderne Arabische poëzie samenstelde. Hij stelt vast dat

Emad Fouad © Josti Gadeyne

NGUYEN THI MAI

als witte mannen hun bek houden gaat de revolutie sneller (*fragment*)

5. dus jij wilt het diversiteitsargument zijn? oke man

wij hoeven die koloniale taart niet

wij willen de juwelen van de nederlandse monarchie

tot die dag redden we ons met een ketakistje

de 99% is verslaafd aan het kapitaal en wil haar vrijheid

mijn cynisme tast mijn zinnen aan

als je een bloem openpukt is het gedaan met haar

als je uit een autoraam schreeuwt valt het geluid weg

negeer het niet. kom haar niet tegemoet omdat je extreem dronken en geil bent en wilt dat dit werkt.

ja, ik ga gewoon schreeuwen als ze het voorstelt.

het lijkt wel of ik ben vergeten adem te halen. ik weet dat ik binnenkort weer op de grond zak. en wanneer ik op

de grond lig zal ik de lichamen van mijn academische vrienden aanraken. en realiseren.

dat ik aarde ben.

wat ik goed vond aan dat gesprek was dat jij een keer je bek

hield.

Gepubliceerd in nY

auteurs van allochtone afkomst en met name vluchtelingen soms al te gretig of barmhartig worden omhelsd. De motieven daarvoor zijn nobel, maar de kwaliteit van hun poëzie en de blik op wat literair hoogstaand is en representatief voor de hedendaagse Arabische cultuur, wordt erdoor getroebleerd. Er zal pas écht sprake zijn van superdiversiteit als gelijkwaardige kwaliteitsnormen worden gehanteerd bij de beoordeling. Geen opgelegde westerse criteria, maar wel met kennis van wat de literatuur te bieden heeft in het land van herkomst. Nu ziet Fouad dat de keuze voor vertaling of promotie vaak wordt gemaakt met een zweem van exotisme of medelijden. Dat zie je ook terug in de recensies, die soms al te welwillend zijn. De milde kritiek komt vanuit ontzag voor het levensverhaal van de dichter, een terechte bewondering voor diens moed en wilskracht. Maar het komt ook uit onwennigheid, gebrek aan voeling met de literatuur in het land van oorsprong. Collectieve emoties die in archetypische en traditionele metaforen worden uitgewerkt, worden vergoelikt als 'de beelden zijn krachtig, indrukwekkend, je voelt het woestijnzand tussen de regels door', 'de sterk aanwezige orale Arabische traditie stelt bijzondere eisen aan de vertaling'. Daar heeft Emad Fouad ernstige vragen bij, net als Jumana Mustafa. Deze Jordaans-Palestijnse dichteres noemt het niveau van Arabische poëzie op Europese festivals soms beschamend en niet representatief. Als er volledige vertalerscollectieven worden ingeschakeld om gedichten in het Nederlands te brengen, dan hebben die vertalers een grote bijdrage. In welke mate zorgt de vertaling voor een significante 'literaire upgrade' van wat het oorspronkelijke gedicht mist? Vaak wordt ook vertaald naar het Nederlands vanuit de Engelse vertaling, dus niet rechtstreeks van de brontekst. 'Poëzie van de grote emotie, het grote gebaar en de retoriek wordt het genoemd, maar de pathetiek is soms niet veraf. Uit schroom

wordt die niet benoemd, want in het beeld dat hier leeft is dat de gangbare stijl van poëzie uit het Midden-Oosten.' Volgens Fouad hebben veel Europese uitgevers nog te weinig begrip van wat op literair vlak leeft in de Arabische wereld. Dat is niet helemaal hun schuld, de politieke situatie en de rol van censuur en corruptie speelt een grote rol bij wat naar buiten komt uit landen als Egypte. Cynisch genoeg zijn poëtische getuigenissen van lijdende vluchtelingen momenteel commercieel interessant. Ze worden soms doodgeknuffeld, van festival naar festival gehaald omdat hun verhaal zo schrijnend is. Sommige bundels worden in vertaling speciaal samengesteld 'tot een door-dachte eenheid gericht op de lage landen', uitgevers pakken er expliciet mee uit. Fouad reageert er sceptisch op: 'Alle respect voor het persoonlijk lijden van al wie vlucht of migreert, maar niet allemaal schrijven ze grootse poëzie, zeker niet in de (Arabische) bronversie. Het is soms pijnlijk om te zien hoe weinig literaire bagage sommige zelfverkleerde dichters hebben, sommigen zijn quasi analfabeet op literair vlak, totaal onbekend in hun land van oorsprong. De tragedie van je leven maakt je gedichten niet tot literatuur. Dat doet je talent.'

Fouad ziet nog andere redenen voor de eenzijdigheid in vertaalde poëzie. 'Daarnaast leeft nog steeds het beeld van de traditionele, beeldende, lyrische Arabische poëzie, muzikaal en harmonisch, genre Duizend-en-één-Nacht. Maar de laatste 150 jaar zijn nieuwe generaties opgestaan die hier tegenin gaan, de vrijheid van het schrijven in repressieve regimes roert zich ook in de poëzie, alleen blijft ze heel slecht verspreid. Vanuit het liberalere Libanon wordt veel poëzie uitgegeven, maar nog te weinig vindt die zijn weg naar de westerse uitgevers', vervolgt hij. 'Het lijkt erop dat veel westerse uitgevers en festivals nog steeds op zoek gaan naar de "oosterse specerijen", die stemmen met een vleug exotisme die hun wereldbeeld

DEAN BOWEN

postmillenniale mannen venten wolken spiegels gescherfd die van kreupel sociaal een biologisch verminken de nieuwspraak politiek maar waag niet jouw autonomie weerkaatst dedain een traditie die grootmoeders van grootmoeders bekopen met net genoeg tongval geleerd de laatste namen gedragen weten welke gewassen en het land vanwaar

paloele

een geest gelost van boei

Uit: *bokman* (fragment)

‘Steeds meer dichters van kleur publiceren, nemen deel aan wedstrijden, krijgen columns of verschijnen in de media en winnen prijzen.’

bevestigen en wat smaak geven: poëzie over oorlog en gemis, verdrukking van vrouwen, over de woestijn, de souk, de sterrennachten, de sprookjesachtige geliefde, dat soort clichés. Er blijft een voorkeur voor klassieke Arabische en Perzische poëzie die ook min of meer in West-Europa gekend is, zoals Abu Nuwas, Hafiz of Rumi. Zeer waardevol, maar niet representatief voor het literaire niveau van wat vandaag geschreven wordt door grote dichters uit Irak, Palestina, Syrië...’ Daar ziet Fouad een grote taak weggelegd voor de vakgroepen Arabistiek, om uitgeverijen bij te staan in hun keuze. Anderzijds zijn veel Nederlandstalige auteurs zich niet bewust van het publiek dat ze met een Arabische vertaling kunnen bereiken, terwijl daar net de echte uitwisseling kan liggen. ‘Remco Campert was dolblij en realiseert zich maar al te goed dat hij in een bloemlezing in Arabische vertaling in één klap lezers uit een twintigtal landen kon bereiken. Sommige mensen vallen nog steil achterover als ze Mustafa Stitou Achterberg horen citeren, of als ik mijn bewondering voor Campert of T.S. Eliot uitspreek. De universiteit Leiden organiseerde een colloquium over het belang van Eliot en de Arabische dichter Antara en hun invloed op vandaag. De schaduw van het verleden is essentieel om de eigen expressie naar een hoger niveau te tillen, van particulier “voelen” naar “diep weten”, de twee componenten die ver- vat zitten in *sha’ir*, het Arabische woord voor dichter.’

Stimulerende initiatieven

Poëzie is continu op zoek naar nieuwe perspectieven. Het Vlaams Fonds voor de Letteren organiseerde ‘Elk verhaal telt’, een conferentie met (internationale) professionals uit de boekensector om te streven naar een inclusiever letterenveld. Er loopt een Europees project dat op grote

schaal deze verandering op gang wil brengen, want een superdiverse samenleving vraagt andere boeken, ook poëzie. Er komt een Vlaams charter om het in de toekomst beter te doen en diversiteit in de ruimste zin van het woord te zien, ook op vlak van gender of beperking.

Vorig jaar constateerde de Nederlandse Raad voor Cultuur dat de culturele diversiteit van het boekenaanbod nog altijd achterblijft bij die van de bevolking. Er werd gevraagd om een acquisitiebeleid met meer oog voor een veelkleurig leespubliek en meer aandacht voor talentontwikkeling binnen de diverse bevolkingsgroepen. Opmerkelijk, de Raad wil meer inzetten op *spoken word*- en *slam poetry*-festivals en -organisaties omdat diversiteit daar duidelijker zichtbaar is. Aan goede wil dus geen gebrek. Kijk naar de programmatie bij SLAA, Poetry International, Poetry Circle Nowhere, La Lettre A in Gent, Mama’s open mic in Antwerpen, Brussels Poetry Collective en talrijke andere literaire eventorganisaties. Het Europese poëzieproject Versopolis verenigt dertien landen en poëziepartners, bevordert talent en geeft hen een digitaal platform. Er is het werk dat PEN Vlaanderen doet voor dichters die in hun thuisland bedreigd of gecensureerd worden, er is het digitale magazine *Samplekanon* dat ook vertaalde en niet-Nederlandstalige poëzie publiceert, er is uitgeverij Jurgen Maas die zich richt op Nederlandse en vertaalde literatuur met speciale aandacht voor het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Het Turks-Vlaamse literaire tijdschrift *Akrostiç* levert interessante stemmen en zinvolle bijdragen aan de uitwisseling tussen Turkse en Nederlandstalige poëzie. *Awater* besteedt in de sectie Poëzieclub veel aandacht aan *spoken word*, onder de deskundige leiding van Babs Gons. En zo zijn er nog veel initiatieven toe te juichen.

Succesverhalen, jazeker. Steeds meer dichters van kleur publiceren, nemen deel aan wedstrijden, krijgen columns of verschijnen in de media en winnen prijzen. Maar vinden we ook voldoende kleur waar de lakens worden uitgedeeld: in jury’s en beoordelingscommissies, onder recensenten, vertalers, bloemlezers, poëziedocenten, in uitgeverijen? Zolang ook die cenakels niet divers zijn, moeten we het over diversiteit blijven hebben.